

Ο Ήλιος της Αναρχίας Ανέτειλε - Ο Νικόλαος Κονεμένος

☰ Κατηγορία: "Ο Ήλιος της Αναρχίας ανέτειλε -
Για μια ιστορία του αναρχικού κινήματος στον
'ελλαδικό' χώρο"

✎ Γράφτηκε από τον/την Δημήτρης Τρωαδίτης

Γεννήθηκε στις 15 (27) Δεκέμβρη του 1832, στα μέσα μιας περιόδου οικονομικής ακμής, στην Πρέβεζα, από πατέρα Ηπειρώτη και μητέρα Λευκαδίτισσα. Γενάρχης της οικογένειας ήταν ο καπετάν Γιώργος Κονεμένος. Πατέρας του ήταν ο Σπύρος Κονεμένος, που από το 1819 έως το 1824 ήταν γενικός πρόξενος της Τουρκίας στα Επτάνησα. Μητέρα του ήταν η Κιάρα Σικελιανού, από την Αγία Μαύρα (Λευκάδα), και από την οικογένεια των Σικελιανών.

Όπως γράφει ο Κωστής Πασαγιάννης στο Εθνικόν Ημερολόγιο του 1908,

... στα 1727, όπως δείχνουν ανέκδοτα Βιενέτικα έγγραφα που κατέχει η οικογένεια, από τα χωριά της Λάκκας (Τσαμουριά) της Αρβανιτιάς κατέβηκαν οι Κονεμένοι και εγκαταστάθηκαν οριστικά στην Πρέβεζα. Ο καπετάν Γιώργος ο Κονεμένος είχε λάβει τότε από τον Βενετόν πρίγκηπα “το σκαφιδάκι”, ένα μεγάλο υποστατικό στην Πρέβεζα, για τις σημαντικές υπηρεσίες πούχε κάμει στη Βενέτικη κυβέρνηση, και το κατέχουν ως τα σήμερα οι απόγονοί του.

Τα παιδικά του χρόνια θα τα περάσει στη Λευκάδα και στην Πρέβεζα, αλλά σε ηλικία 9 χρόνων ο πατέρας του τον παίρνει μαζί με την μητέρα του στην Κέρκυρα, για να επιμεληθεί την ανατροφή του. Μετά τη φοίτησή του στην κατώτερη εκπαίδευση, θα διδαχθεί από ιδιαίτερους δασκάλους στο σπίτι και ύστερα θα εγγραφεί στην Ιόνιο Ακαδημία. Την ίδια εποχή, θα

αρχίσει να ζει και ο ίδιος την ανάπτυξη του τότε επτανησιακού ριζοσπαστικού κινήματος. Ενώ σπουδάζει στην Κέρκυρα και, συγκεκριμένα το 1858, θα αρχίσει φιλολογική συνεργασία με το ιστορικο-φιλολογικό περιοδικό Πανδώρα (Αθήνα, 1850-1872), όπου θα δημοσιεύσει φιλολογικές μελέτες κυρίως για το έργο του Ιωάννη Βηλαρά, το οποίο άσκησε σημαντική επίδραση στο Νεαρό Κονεμένο.

Το 1855 σε ηλικία, 23 χρόνων θα παντρευτεί στη Σμύρνη με την Ελισάβετ-Σαπφώ Ισιδώρου - Σκυλίτση, με την οποία θα αποκτήσει δύο παιδιά, τον Καίσαρα Κονεμένο και την Βιργινία Blakeney.

36

Όταν πέθανε η σύζυγός του, παντρεύτηκε ξανά σε προχωρημένη ηλικία την Κερκυραία Νικολή Παπαδοπούλου, με την οποία απέκτησε επίσης δύο παιδιά.

Από το 1858 έως το 1869 ζει στην Κέρκυρα. Το 1858 -περίοδο κατά την οποία το κέντρο του

κινήματος των ριζοσπαστών είχε περάσει στη Ζάκυνθο και στους ρεφορμιστές του Κων. Λομβάρδου, ενώ οι ριζοσπάστες ηγέτες Ηλίας Ζερβός-Ιακωβάτος και Ιωσήφ Μομφερράτος είτε είχαν αποσυρθεί από την πολιτική (ο πρώτος) είτε ήταν παροπλισμένοι (ο δεύτερος), προερχόμενοι και οι δύο από πολύχρονες εξορίες- ο Κονεμένος, αφού, όπως είπαμε, θα πρωτοεμφανιστεί με τη δημοσίευση ενός ηπειρώτικου γλωσσαρίου στο περίφημο την εποχή εκείνη περιοδικό *Πανδώρα*, το 1859 θα εκδώσει ένα πολιτικό, φιλολογικό και σατυρικό περιοδικό με τον τίτλο *Εωσφόρος*, που έφερε τον υπότιτλο *Φύλλον εγκυκλοπαιδικόν εκδιδόμενον δις του μηνός*, και από το οποίο εκδόθηκαν 25 τεύχη (σύνολο 120 σελίδες), σε άτακτα διαστήματα από τις 25 Οκτώβρη 1858 μέχρι τις 20 Φλεβάρη 1861. Η κυκλοφορία του εντύπου ήταν μικρή, όπως αναφέρει ο Γ. Αλισανδράτος, ο οποίος προσπαθεί να μειώσει την ιστορική αξία του. Μόνιμος συντάκτης του εντύπου αυτού είναι ο ίδιος ο Κονεμένος, μην υπογράφοντας ποτέ με

το όνομά του. Το έντυπο αυτό, όμως, έχει μια ιστορική αξία, αφού εκεί θα δημοσιευθούν, ανέκδοτα έως τότε, ποιήματα των Δ. Σολωμού και Α. Χριστόπουλου, καθώς και δημοτικά δίστιχα. Με τον *Εωσφόρο* θα συνεργαστεί και ο Ανδρέας Λασκαράτος, ο οποίος εκείνη την εποχή εκδίδει την εφημερίδα *Λύχνος*, πρώτα στη Ζάκυνθο και μετά στην Κεφαλονιά, με την οποία συνεργάζεται και ο Κονεμένος. Μάλιστα, ο Γιώργος Βαλέτας σε πρόλόγό του για τον Ν. Κονεμένο στα «Άπαντα» που εξέδωσε, αναφέρει ότι το περιοδικό κυκλοφορούσε στα τελευταία του τεύχη με την αγαστή συνεργασία Κονεμένου και Λασκαράτου.

Ο Κονεμένος θα συνεργαστεί επίσης και με την εφημερίδα *Διαολοαποθήκη* ή *Αποθήκη του Διαόλου*, του (ελληνοποιημένου Ιταλού) Φερδινάνδου Όδδη, στην Κεφαλονιά. Οι συνεργασίες αυτές γίνονται για να χτυπηθούν οι ρεφορμιστές ριζοσπάστες του Λομβάρδου, μιας και με την εξορία των Η. Ζερβού-Ιακωβάτου και Ι. Μομφερράτου, αλλά και τα γενικότερα

κατασταλτικά μέτρα των Άγγλων κυριάρχων των Επτανήσων, το κοινωνικό ριζοσπαστικό κίνημα έμεινε χωρίς εφημερίδες.

Στο διάστημα αυτό (1863), ο Κονεμένος κυκλοφορεί μια σύντομη ποιητική συλλογή με τίτλο «Συναπάντησι» καθώς και μια δεύτερη με τίτλο «Στιχουργήματα» (1864), ενώ το 1867 κυκλοφόρησε μια κοινωνική σάτιρα με τίτλο «Η φαντασία μου». Παράλληλα, γράφει μια μελέτη με τον τίτλο «Γυναίκα», στην οποία κάνει λόγο για τα παραμελημένα δικαιώματα των γυναικών και στην οποία, όπως λέει ο Κ. Πασαγιάννης, *προαισθάνεται κανείς τον τολμηρόν συγγραφέα της αναλυτικώτερης “Οικογένειας”, που κι αυτή είδε το φως ύστερα από δέκα χρόνια το 1876.*

Στη μελέτη «Οικογένεια», με πλήθος επιχειρημάτων παρμένων από την ίδια την καθημερινή ζωή της εποχής, αγωνίζεται εναντίον του θεσμού του γάμου, και καταλήγει στο συμπέρασμα ότι έτσι όπως είναι το σύστημα του

γάμου, πρέπει να αναζητηθεί ένα νέο σύστημα που να ταιριάζει περισσότερο με την ανθρώπινη φύση, με την ίδια τη ζωή και τις αλήθειες της και με πολύ περισσότερες ελευθερίες και για τα δύο μέρη (άντρα και γυναίκα). Προσπαθεί να εδραιώσει μια σχέση γάμου με βάση την ανόθευτη αγάπη και την αληθινή αρμονία μεταξύ ανθρώπου και φύσης.

Στο διάστημα 1869-1885, ο Κονεμένος ζει στην Πάτρα ως πρόξενος της Τουρκίας. Τα χρόνια αυτά είναι τα παραγωγικότερα της ζωής του, αφού εκεί γράφει και κυκλοφορεί τα έργα του «Το ζήτημα της γλώσσας» (1873), «Και πάλε περί γλώσσας» (1878), δηλαδή, σύμφωνα και πάλι με τον Κ. Πασαγιάννη, τις δύο σύντομες, αλλά σοφές, περιλάλητες μελέτες του για το μεγάλο μας ζήτημα, και τόσο τολμηρές, όσο πιο σχολαστικός, ασφυχτικός και νεκρόχαρος ήτον ο αέρας της εποχής που τις έγραψε και τις εσφεντόνισε ανάμεσα στις λεγεώνες των

άκαμπτων τότε σχολαστικών, που ούτε νακούσουν ήθελαν ότι υπάρχει τέτοιο ζήτημα.

Αξίζει να σημειώσουμε ότι ο Ν. Κονεμένος δημοσιεύει τις μελέτες του για το ζήτημα της γλώσσας 13 ολόκληρα χρόνια πριν εμφανιστεί το «Ταξίδι» του Γιάννη Ψυχάρη, χωρίς ο τελευταίος - όπως έγραψε και ο ίδιος- να ακούσει ή να διαβάσει τις μελέτες αυτές. Το 1879 κυκλοφορεί μια ακόμα ποιητική του συλλογή με τίτλο «Ποιήματα». Ωστόσο, ο ίδιος ποτέ δεν αποκάλεσε τον εαυτό του ποιητή, ποτέ δεν ήθελε να είναι τέτοιος και οι στίχοι του φαίνεται ότι δεν έχουν κάποια λογοτεχνική αξία. Σε γράμμα του στον Ανδρέα Λασκαράτο έγραφε: *Σου το είχα ειπεί, ποιητής δεν είμαι. Ο ποιητής είναι βουτηγμένος μέσα εις το φως, ενώ εγώ βρίσκομαι στο σκοτάδι και δε βλέπω παρά σπίθες ολόγουρά μου.*

Το 1885 επιστρέφει στην Κέρκυρα, όπου συνεχίζει να ασχολείται με τα γράμματα και να

μελετά κυρίως τα προβλήματα της τότε ελληνικής κοινωνίας και της εποχής. Τον ίδιο χρόνο ιδρύεται στο νησί ο Σοσιαλιστικός Σύνδεσμος, που είχε ως πρόγονό του μια μικρή σοσιαλιστική ομάδα (αναρχικών κυρίως τάσεων, όπως αναφέρει ο Άγις Στίνας) που ιδρύθηκε το 1881 και κυκλοφόρησε την εφημερίδα *Εργάτης*. Το 1887 ιδρύεται η Εργατική Αδελφότητα, που ήταν μια ένωση των εργατικών σωματείων του νησιού, ενώ το 1898 συγκροτείται μια μορφή Εργατικού Κέντρου. Το 1889 κυκλοφορεί μια μελέτη 80 περίπου μεγάλων πυκνοτυπωμένων σελίδων, με τον τίτλο «Η υπόθεση των αδελφών Μπονάτη», στην οποία αναλύει από κοινωνιστική άποψη -και χωρίς να διαθέτει γνώσεις νομικού ή ψυχολόγου, παρά μόνο ορμώμενος από την ενστικτώδη σκέψη του- την καταδίκη των δυο αυτών αδελφών για μια άγρια δολοφονία που συντάραξε εκείνη την εποχή την Κέρκυρα. Την ίδια εποχή, επίσης, γράφει το «Ματογυάλια» καθώς και αρκετά άρθρα και μελέτες που δημοσιεύονται σε

τοπικά έντυπα της Κέρκυρας, αλλά περισσότερο στην εφημερίδα *Φωνή*.

Ο Νικόλαος Κονεμένος ήταν εγκυκλοπαιδιστής και προσωπικός φίλος του αναρχικού Κεφαλλονίτη ποιητή Μικέλη Άβλιχου. Άρχισε τις μελέτες και τη συγγραφική δραστηριότητά του κατά την περίοδο του τέλους του ελληνικού διαφωτισμού. Συνέχισε, μάλιστα, αυτή την παράδοση, μέσα, όμως, από τα νέα δεδομένα που έφερε η εποχή του. Το πνεύμα του ζυμώθηκε με τις κοινωνικές και πνευματικές διεργασίες στην Πάτρα και τα Επτάνησα. Η ανάγκη να εκπληρωθούν όλα τα αιτήματα της επανάστασης του 1821 συναντήθηκε και συνταίριαξε στη σκέψη και το έργο του με το τότε επαναστατικό ριζοσπαστικό κίνημα των Επτανήσων και της Ευρώπης. Εκείνη την εποχή, στην Ευρώπη κυριαρχούσαν οι αναρχικές ιδέες των Μιχαήλ Μπακούνιν, Πέτρου Κροπότκιν και Πιερ-Ζοζέφ Προυντόν, ενώ στην Ελλάδα, και συγκεκριμένα στην Πάτρα, ιδρύθηκαν

σοσιαλιστικές και αναρχικές ομάδες, σύλλογοι και αδελφότητες, ενώ κατασχέθηκαν από το κράτος εφημερίδες που απηχούσαν τις ιδέες αυτές. Στην Κέρκυρα επικρατούσε μια σχεδόν παρόμοια κατάσταση.

Ο Κονεμένος δεν συμπαρατάχθηκε στον αγώνα για την ένωση των Επτανήσων με την Ελλάδα και τοποθετήθηκε αρνητικά. Δεν ανεχόταν τους «ψευτοριζοσπάστες», όπως τους έλεγε, επειδή πίστευε ότι προσπάθησαν να εισάγουν έννοιες και λέξεις δυσκολοχώνευτες από τα μυαλά των απλών ανθρώπων, ενώ θεωρούσε ότι μαζί με την ένωση έπρεπε να υπάρξουν ταυτόχρονα και ευρύτατες κοινωνικές αλλαγές. *Το δημοκρατικό πολίτευμα πρέπει να είναι το πρώτο σκαλί για να φθάσουμε κάποτε εις την επιθυμητή ισότητα, εις τον κομμουνισμό*, έγραφε, γινόμενος ο πρώτος Έλληνας διανοούμενος που χρησιμοποιεί στα γραφτά του τον όρο κομμουνισμός (τον όρο σοσιαλισμός τον είχε αναφέρει πρώτος ο Παναγιώτης Σοφιανόπουλος). Για τον Κονεμένο,

η λέξη ριζοσπάστης είχε ευρύτερη σημασία και σήμαινε κομμουνιστής. Σε κάθε στιγμή στα κείμενα ή σε επιστολές του, ο Κονεμένος δεν έχανε την ευκαιρία να επιδείξει τις βαθιές και ριζικές του διαφωνίες με τους ρεφορμιστές ριζοσπάστες, όπως τους Κων. Λομβάρδο και Στέφανο Παδοβά, τους οποίους αποκαλούσε αγύρτες ή δημοκόπους και γαλιότους (από το ιταλικό galeotto που σημαίνει κατεργάρης, πονηρός). Μάλιστα, το 1860, ήρθε σε προσωπική σύγκρουση με τον Λομβάρδο, η οποία έφτασε στα δικαστήρια, με αποτέλεσμα την καταδίκη του Κονεμένου.

Δεν υπήρξε θέμα που να μην έθιξε ο Κονεμένος στα κείμενά του. Εκτός από το γλωσσικό ζήτημα και τα φιλολογικά, ασχολήθηκε εκτεταμένα με την πολιτική, το δημογραφικό πρόβλημα, το Ανατολικό Ζήτημα, το Βαλκανικό Ζήτημα, το εκπαιδευτικό, το φεμινιστικό (κυρίως με το έργο του «Οικογένεια», ήταν ένας από τους πρώτους που έθιξαν τα ζητήματα της γυναίκας από μια

γενικότερη ελευθεριακή άποψη), τη δικαιοσύνη, τη θανατική ποινή, το οικολογικό (και πάλι ένας από τους πρωτοπόρους) και πλείστα άλλα. Τις απόψεις του αυτές τις εξέδιδε σε αυτοτελή βιβλιαράκια ή τις δημοσίευε σε διάφορα κερκυραϊκά έντυπα. Από το εύρος των γνώσεων του συνάγεται ότι ο Κονεμένος ήταν γνώστης των σοσιαλιστικών, αναρχικών και άλλων κινημάτων της Ευρώπης και των ιδεών τους. Σε όλα τα άρθρα του υιοθετούσε πάντα αρκετά προχωρημένες για την εποχή του απόψεις, απόψεις ριζοσπαστικές, επαναστατικές, αποδεικνύοντας ότι ήταν πνεύμα χωρίς δεσμά και προκαταλήψεις.

Ένα από τα κύρια έργα του είναι το «Κλέφτες και Φονιάδες» (που το έγραψε στα ιταλικά με τίτλο «Ladri ed omicidi» και εκδόθηκε το 1893), μιας και ήταν άριστος γνώστης και χειριστής αρκετών ξένων γλωσσών. Είναι στο έργο αυτό που, όπως γράφει και πάλι ο Κ. Πασαγιάννης, πλατύτερα και γενικώτερα ξετυλίγει τις φιλοσοφικές αρχές του,

με κάποια απόκοτα ξαφνίσματα για την κοινή παραδεδεγμένη συνήθεια και την παράδοση, – μας δείχνει πιο πολύ την αλήθεια· αυτό που είδε ο Κωστής Παλαμάς, ότι στο πνεύμα και το σύστημα του Κονεμένου συναντάμε κάποια αρχική φλέβα του Νίτσε και του Λουδοβίκου Μενάρ.

Το 1901 εκδόθηκε στην Κέρκυρα ένα από τα κύρια έργα του με τίτλο «Διαθήκη», όπου έκανε λόγο, για πρώτη φορά στον τότε «ελλαδικό» χώρο, για την πιθανότητα συγκρότησης μιας κοινότητας, αποτελούμενης από περίπου 1000 ανθρώπους, στο νησάκι Βίδος της Κέρκυρας, με βάση την κοινοκτημοσύνη και την παντελή έλλειψη εξουσίας και οποιασδήποτε διαμεσολάβησης. Εδώ φαίνεται καθαρά ο επηρεασμός του από τις ιδέες των Προυντόν, Ρουσσώ και Φουριέ. Την ίδια πρόταση είχε κάνει και στο «Κλέφτες και Φονιάδες». Παρ' όλα αυτά, όμως, η πρότασή του αυτή δεν σχολιάστηκε καν από τις τότε οργανωμένες αναρχικές και

σοσιαλιστικές κινήσεις της Πάτρας, του Πύργου και άλλων πόλεων.

Έγραφε, ανάμεσα σε άλλα, στο «Κλέφτες και φονιάδες»:

...και το συμπέρασμα είναι ότι μονάχα με την αλλαγή του συστήματος και την κατάργηση της ιδιοκτησίας θα ήταν δυνατόν να διορθωθεί και σχεδόν ριζικά, τουλάχιστον κατά τα εννέα δέκατα το κακό... “...σε τέτοια κοινωνία και σε τέτοια κυβέρνηση εγώ θα συμβούλευα να διορθωθεί εάν αυτό ήταν δυνατό. Αλλά εάν η διόρθωση δεν ήταν εφικτή, θα συμβούλευα, για οικονομία, τη διάλυση μέχρι το χρόνο κατά τον οποίο θα ήταν δυνατή η διόρθωση...” ... Το βέβαιο είναι ότι οι αρχές του κομμουνισμού εξαπλώνονται κάθε μέρα με την ίδια αναλογία με την οποία εξαπλώνονται οι ανάγκες και η φτώχεια. Η επανάσταση, είναι τρομαχτική επανάσταση, δεν μπορεί να αργήσει, αυτό είναι ξεκάθαρο...

Ο Νικόλαος Κονεμένος πέθανε στην Κέρκυρα την 1η Μαρτίου 1907. Με το θάνατό του, η εφημερίδα Φωνή της Κέρκυρας δημοσίευσε αρκετά βιογραφικά και άλλα στοιχεία για τον Κονεμένο, δεδομένου ότι στο διάστημα 1904-1907 αυτός συνεργάστηκε στενά με τη συγκεκριμένη εφημερίδα, στην οποία ήταν αρκετά αγαπητός. Νεκρολογίες έγραψαν ακόμα οι Μαλακάσης και Σιγούρος στο περιοδικό Παναθήναια, τιμώντας τη μνήμη και το έργο του. Αλλά η βιογραφία του Πασαγιάννη για τον Κονεμένο στο Ημερολόγιον του Σκόκου το 1908 είναι η πιο αυθεντική, μιας και ο συγγραφέας στηρίχθηκε σε βιογραφικές πληροφορίες της ίδιας της συζύγου του, ενώ συμβουλευτήκε και το αρχείο του.

Μετά το θάνατό του, ο γιος του Καίσαρ Κονεμένος, πρόξενος της Αγγλίας στην Πρέβεζα, ανακοίνωσε την πρόθεσή του να συλλέξει με επιμέλεια και φροντίδα και να εκδώσει σε ένα τόμο όλα τα έργα του πατέρα του. Αυτά που περιήλθαν στα χέρα του Καίσαρα Κονεμένου

ήταν όλα τα έργα του πατέρα του που κυκλοφόρησαν σε βιβλία και φυλλάδια, μια σημαντικότερη αλληλογραφία με τους Αρ. Βαλαωρίτη και Α. Λασκαράτο, μια πολύτιμη συλλογή κοχυλιών και διάφορα άλλα ανέκδοτα έργα για τα οποία ο ίδιος εργαζόταν μέχρι τον θάνατό του για να τα εκδώσει συγκεντρωτικά. Βασικά, στη διάρκεια της Κατοχής, με την επίταξη του σπιτιού του Κονεμένου από τα γερμανικά στρατεύματα, καθώς και την καταστροφή της Κερκυραϊκής Βιβλιοθήκης στην οποία φιλοξενούνταν οι εφημερίδες και τα έντυπα στα οποία δημοσίευσε πάμπολλα άρθρα του, ήταν οι αιτίες που χάθηκε ένα μεγάλο μέρος του αρχείου του Κονεμένου και να είναι αδύνατη μέχρι σήμερα η ολοκλήρωση της βιβλιογραφίας-εργογραφίας του.

Επίσης, στους βομβαρδισμούς της Κατοχής ολοκληρωτική καταστροφή έπαθε και το σπίτι του Κερκυραίου λογοτέχνη και μελετητή Νίκου Λευτεριώτη, ο οποίος είχε συγκεντρώσει

σημαντικό υλικό για τον Κονεμένο, το οποίο καταστράφηκε βέβαια και αυτό. Η μόνη συγκεντρωτική έκδοση των έργων του Κονεμένου που γνωρίζουμε μέχρι σήμερα έγινε από τον λογοτέχνη Γιώργο Βαλέτα, με τίτλο «Κονεμένου Άπαντα - Τόμος Πρώτος», το 1965 (Εκδόσεις «Της Πηγής»). Ωστόσο, δεν γνωρίζουμε εάν υπήρξε έκδοση δεύτερου τόμου. Πιο πρόσφατα, εκδόθηκαν τα βιβλία «Το ζήτημα της γλώσσας», από τις εκδόσεις «Φιλόμυθος», Αθήνα 1993, και «Τα ματογυάλια» από τις εκδόσεις «Ωκεανίδα», Αθήνα 1997, ενώ έχουν αρχίσει και κυκλοφορούν κείμενα του Κονεμένου, στίχοι και άλλα υλικά στο διαδίκτυο.

Σημείωση:

36. Η Ελισάβετ-Σαπφώ Ισιδώρου-Σκυλίτση καταγόταν από τη Χίο και ήταν αδελφή του πρώτου μεταφραστή στα ελληνικά των «Αθλίων» του Βίκτωρος Ουγκώ.

***Από το Πρώτο Κεφάλαιο με τίτλο "Οραματιστές και επαναστάτες" του βιβλίου "Ο Ήλιος της Αναρχίας ανέτειλε - Για μια ιστορία του αναρχικού κινήματος του 'ελλαδικού' χώρου", εκδόσεις Κουρσάλ, Ιούνης 2017.**

κοινωνικοί αγώνες Ελλάδα ελευθεριακή εκπαίδευση
κομμουνισμός εθνικά ζητήματα χρονογράφημα
κοινωνία ένωση